

Academic Article:

Received: 2024-09-30;

Revised: 2024-10-30;

Accepted: 2024-11-05.

ประเพณีสงกรานต์: จากปีใหม่ไทยสู่สมรภูมิน้ำและปรัชญาเชิงวัฒนธรรม
Songkran Tradition: From Thai New Year to Water Battlefield and
Cultural Philosophy

บัณฑิต ปิ่นมงคลกุล

Bundit Pinmongkolkul

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

First/Corresponding Author, E-mail: bunditpin@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ของประเพณีสงกรานต์ในสังคมไทยร่วมสมัย โดยใช้กรอบทฤษฎีสองแนวทางหลัก คือ พุทธปรัชญา เพื่อทำความเข้าใจรากฐานความหมายดั้งเดิมที่เน้นคุณค่าทางจิตวิญญาณและความสัมพันธ์ในชุมชน และปรัชญาโพสต์โมเดิร์น เพื่อสำรวจการเปลี่ยนแปลงการแตกกระจายของความหมาย และการเข้ามามีบทบาทของการเมืองเชิงวัฒนธรรม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า สงกรานต์ในปัจจุบันไม่ได้ดำรงอยู่ในความหมายเชิงพุทธศาสนาอันเป็นหนึ่งเดียวอีกต่อไป แต่ได้กลายเป็นพื้นที่ของการปะทะสังสรรค์ระหว่างเรื่องเล่ามหากาฬทางศาสนากับเรื่องเล่าเล็ก ๆ ที่หลากหลายซึ่งถูกขับเคลื่อนโดยกระแสบริโภคนิยม สื่อและวาทกรรมของรัฐ ประเพณีได้แปรสภาพสู่ภาวะจำลองที่ภาพลักษณ์ความสนุกสนานเข้ามาแทนที่แก่นแท้ทางจิตวิญญาณ และกลายเป็นสมรภูมิของการต่อรองเชิงอำนาจทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม การทำความเข้าใจสงกรานต์ผ่านสองกรอบคิดนี้จึงช่วยเผยให้เห็นความซับซ้อนของการดำรงอยู่ของประเพณีในโลกยุคหลังสมัยใหม่ได้อย่างลึกซึ้ง

คำสำคัญ: ประเพณีสงกรานต์, ปีใหม่ไทย, สมรภูมิน้ำ, ปรัชญาเชิงวัฒนธรรม

Abstract

This academic article aims to study and analyze the phenomenon of Songkran tradition in contemporary Thai society using two main theoretical frameworks: Buddhist philosophy to understand the roots of the original meaning that emphasizes spiritual values and community relationships, and post-modern philosophy to explore changes, fragmentation of meanings, and the role of cultural politics. The results of the study indicate that Songkran today no longer exists in a single Buddhist meaning, but has become a space of clashes between

religious grand narratives and various local narratives driven by consumerism, media, and state discourse. The tradition has transformed into a hyperreality where the image of fun replaces the spiritual essence and has become a battleground for cultural power negotiations between different groups in society. Understanding Songkran through these two frameworks helps reveal the complexities of the existence of traditions in the postmodern world in a profound way.

Keywords: Songkran Tradition, Thai New Year, Water Battlefield, Cultural Philosophy

บทนำ

ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีที่มีมาอย่างยาวนานและมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับประเทศไทย รวมถึงประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ลาว กัมพูชา พม่า จีน อินเดีย ศรีลังกา (สุจิตต์ วงษ์เทศ และคณะ, 2559: 11-27) โดยคำว่า สงกรานต์ มาจากภาษาสันสกฤต หมายถึง การเคลื่อนย้ายหรือการเคลื่อนเข้าสู่ ซึ่งเป็นการอุปมาถึงการเคลื่อนย้ายของพระอาทิตย์เข้าสู่ราศีเมษ อันเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นปีใหม่ ตามคติความเชื่อทางโหราศาสตร์

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2533: 6-7) ได้ระบุความหมายของคำว่า สงกรานต์ แปลว่า ก้าวขึ้น ย่างขึ้น หมายถึง การที่ดวงอาทิตย์ขึ้นสู่ราศีใหม่ อันเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทุกเดือน ที่เรียกว่า สงกรานต์เดือน แต่เมื่อครบ 12 เดือนแล้วย่างขึ้นราศีเมษอีก จัดเป็นสงกรานต์ปี ถือว่า เป็นวันขึ้นปีใหม่ ทางสุริยคติในทางโหราศาสตร์ และมหาสงกรานต์ แปลว่า ก้าวขึ้นหรือย่างขึ้นครั้งใหญ่ หมายถึง สงกรานต์ปี คือ ปีใหม่อย่างเดียว กล่าวคือ สงกรานต์หมายถึงทั้งสงกรานต์เดือนและสงกรานต์ปี แต่มหาสงกรานต์ หมายถึง สงกรานต์ปีอย่างเดียว (สมบัติ พลายน้อย, 2543)

สำหรับรากฐานจากอินเดีย สันนิษฐานว่า ประเพณีสงกรานต์มีรากฐานมาจากพิธีกรรมทางศาสนา พราหมณ์-ฮินดูในประเทศอินเดีย โดยเฉพาะเทศกาลโฮลี ซึ่งเป็นการเฉลิมฉลองการสิ้นสุดฤดูหนาวและต้อนรับ ฤดูใบไม้ผลิ อย่างไรก็ตาม ประเพณีสงกรานต์ในไทยและประเทศเพื่อนบ้านได้ปรับเปลี่ยนจากการสาดสีเป็น การสาดน้ำ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพอากาศที่ร้อนจัดในช่วงเดือนเมษายนและเพื่อเป็นการบำบัดเป่าสิ่งไม่ดี ออกไป

ในสังคมไทยโบราณถือเอาวันสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ โดยตรงกับช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยวพืชผล คนในสมัยก่อนจึงถือโอกาสนี้เป็นการพักผ่อนและทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการเล่นสาดน้ำเพื่อคลายความร้อน และเป็นโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะกัน จากนั้น ประเทศไทยได้ปรับเปลี่ยนเป็นวันปีใหม่สากล คือ วันที่ 1 มกราคม โดยเริ่มใช้ครั้งแรกตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2484 เป็นต้นมา แต่ประเพณีสงกรานต์ก็ยังคงเป็น เทศกาลสำคัญที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในไทย

ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ มีการกล่าวถึงคำว่า สงกรานต์ ในรัชกาล สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2142 ส่วนในขุนช้างขุนแผน ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นราว พ.ศ. 2143 (รัชกาล

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช) ก็มีการกล่าวถึงสงกรานต์ที่วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งมีทั้งประเพณีทำบุญเลี้ยงพระ ขนทรายเข้าวัด และก่อเจดีย์ทราย จากจากนี้ในจารึกมหาสงกรานต์ พ.ศ. 2374 (รัชกาลที่ 3) ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร (วัดโพธิ์ ท่าเตียน) เป็นหลักฐานสำคัญที่กล่าวถึงตำนานนางสงกรานต์ ซึ่งเป็นธิดาของท้าวกบิลพรหม 7 องค์ ที่สลับหมุนเวียนกันมาทำหน้าที่อุยฺเหิยพระเศียรของบิดาแห่รอบเขาพระสุเมรุในวันสงกรานต์แต่ละปี

ประเพณีสงกรานต์ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญและเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางที่สุดอย่างหนึ่งของไทย ในฐานะเทศกาลแห่งการเฉลิมฉลองวันขึ้นปีใหม่ไทย สงกรานต์ได้ฝังรากลึกอยู่ในวิถีชีวิตและจิตสำนึกของคนในสังคมมายาวนาน อย่างไรก็ตาม ภาพของสงกรานต์ในปัจจุบันได้แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ จากเดิมที่เป็นเทศกาลอันสงบงามและเปี่ยมด้วยความหมายเชิงจิตวิญญาณได้แปรสภาพไปสู่สงครามน้ำหรือสมรภูมิน้ำขนาดใหญ่ที่เน้นความสนุกสนานสุดเหวี่ยง และในขณะเดียวกันก็กลายเป็นพื้นที่ของการเมืองเชิงวัฒนธรรม ซึ่งรัฐและกลุ่มต่าง ๆ พยายามเข้ามามีอำนาจและควบคุมความหมายของสงกรานต์ที่ถูกต้อง

ภาพ 1 UNESCO มอบประกาศนียบัตรให้สงกรานต์ไทยเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (กรมประชาสัมพันธ์, 2567)

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความตึงเครียดระหว่างรากฐานดั้งเดิมกับพลวัตของสังคมสมัยใหม่ บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ประเพณีสงกรานต์ในฐานะตัวบท (Text) ทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนโดยใช้กรอบแนวคิดสองแกนหลักในการตีความ ได้แก่ พุทธปรัชญา ซึ่งเป็นรากฐานของเรื่องเล่ามหากา (Grand Narrative) ที่ให้ความหมายแก่ประเพณีในยุคแรก และปรัชญาโพสต์โมเดิร์น (Post-modern Philosophy) ซึ่งเป็นเครื่องมือในการรื้อสร้าง (Deconstruction) และทำความเข้าใจสถานะที่ความหมายแตกกระจาย (Fragmented) กลายเป็นสินค้าและถูกใช้เป็นเครื่องมือทางอำนาจในยุคหลังสมัยใหม่ (Lyotard,

1984) เพื่อตอบคำถามว่า สงครามในปัจจุบันดำรงอยู่ในสถานะใดและสะท้อนภาพสังคมไทยร่วมสมัยได้อย่างไร

รากฐานพุทธปรัชญาในประเพณีสงคราม

ในมิติทางพุทธปรัชญา สงคราม คือ เทศกาลที่มุ่งเน้นการชำระล้างและการเริ่มต้นใหม่ ทั้งทางกายภาพและจิตวิญญาณ โดยมีแก่นแท้ คือ การลด ละ เลิก และการเสริมสร้างกุศลธรรมผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสามารถถอดรหัสความหมายได้ (สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์, 2528: 41) ดังนี้

การสรงน้ำพระพุทธรูป เป็นกุศโลบายในการแสดงออกถึงความเคารพและศรัทธาต่อพระรัตนตรัย การใช้น้ำเป็นสัญลักษณ์ของการชำระล้างสิ่งเก่าเพื่อเริ่มต้นใหม่ ไม่ใช่แค่เพียงการทำความสะอาดภายนอก แต่เป็นการเตือนสติให้พุทธศาสนิกชนมุ่งชำระล้างกิเลสภายในจิตใจตนเอง

การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ เป็นการสะท้อนถึงหลักกตัญญูทวดเทวี ซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานในพุทธศาสนา และสังคมไทย การขอขมาและขอพรจากผู้ใหญ่เป็นการแสดงความเคารพต่อผู้มีพระคุณและในทางกลับกัน การให้พรของผู้ใหญ่ ก็คือ การแสดงออกถึงเมตตากรุณา อันเป็นการเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนให้แน่นแฟ้น

การทำบุญตักบาตรและขนทรายเข้าวัด เป็นรูปธรรมของหลักทานบารมี การสละออกซึ่งวัตถุเพื่อค้ำจุนพระศาสนา และการขนทรายเข้าวัดเป็นสัญลักษณ์ของการนำสิ่งของกลับคืนสู่ส่วนรวมหลังจากที่อาจเหยียบย่ำตีดเท้าออกไปตลอดทั้งปี ถือเป็นการสร้างบุญและบำรุงศาสนสถานไปพร้อมกัน

อาจกล่าวได้ว่า เรื่องเล่ามหากาของสงครามในกรอบพุทธปรัชญา คือ การสร้างพื้นที่และเวลาสำหรับการปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตที่มุ่งผลลัพธ์ คือ ความสงบสุขทางจิตใจและความสามัคคีของส่วนรวมเป็นสำคัญ

ประเพณีสงครามภายใต้แว่นขยายของปรัชญาโพสต์โมเดิร์น

ปรัชญาโพสต์โมเดิร์นเสนอเครื่องมือในการวิพากษ์เรื่องเล่าที่ยิ่งใหญ่และเป็นหนึ่งเดียว โดยเผยให้เห็นว่า ความจริงและความหมายนั้นถูกประกอบสร้างขึ้นผ่านวาทกรรมและโครงสร้างอำนาจ (Foucault, 1980) เมื่อนำมาวิเคราะห์สงคราม จะพบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ ดังนี้

1. การล่มสลายของเรื่องเล่ามหากา (The Collapse of the Grand Narrative) ความหมายของสงครามที่เคยผูกขาดโดยพุทธปรัชญาได้ถูกท้าทายและล่มสลายลงในสังคมร่วมสมัย (Lyotard, 1984) สงครามไม่ได้เป็นเพียงเทศกาลทางศาสนาอีกต่อไป แต่กลายเป็นพื้นที่ของ “เรื่องเล่าเล็ก ๆ” ที่หลากหลาย และบางครั้งก็ขัดแย้งกันเอง สำหรับคนหนุ่มสาวในเมือง สงครามคือเทศกาลดนตรีและปาร์ตี้ (เช่น งาน S2O) สำหรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ คือ ประสบการณ์ความสนุกสุดเหวี่ยง (Exotic Fun) และสำหรับภาคธุรกิจ คือ เทศกาลแห่งการจับจ่ายใช้สอย ความศักดิ์สิทธิ์ (The Sacred) ได้ถูกแทนที่ด้วยความสามัญทางโลก (The Profane) อย่างกว้างขวาง (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2553: 11-37)

แนวคิดปรัชญาโพสต์โมเดิร์น: ความเลื่อนไหลของความหมาย วาทกรรม อัตลักษณ์และวัฒนธรรม ไฮบริด ปรัชญาโพสต์โมเดิร์นได้เสนอกรอบคิดในการทำความเข้าใจโลกสมัยใหม่ โดยชี้ว่า ความหมาย ความจริง และอัตลักษณ์ต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้าง (Constructed) ขึ้นภายใต้บริบททางภาษาและอำนาจ ไม่ได้มีสาระแก่นแท้ตายตัวตลอดกาล ความจริงหรือนัยของประเพณีอย่างสงกรานต์จึงมิใช่สิ่งสากลหนึ่งเดียว หากเป็นผลรวมของเรื่องเล่าและวาทกรรมหลากหลายที่แต่ละกลุ่มสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองจุดมุ่งหมายของตน ฌอง-ฟร็องซัว ลีโอตาร์ด (Lyotard (1984) หนึ่งในนักคิดคนสำคัญของยุคโพสต์โมเดิร์นได้นิยามโลกหลังสมัยใหม่ว่า อยู่ในภาวะไม่เชื่อในเรื่องเล่าใหญ่ (Incredulity toward Metanarratives) กล่าวคือ ผู้คนไม่ยึดถือชุดความจริงชุดเดียวแบบเบ็ดเสร็จ หากหันมาให้คุณค่ากับเรื่องเล่าเล็ก ๆ หรือความจริงเฉพาะกลุ่มมากขึ้น ในกรณีของสงกรานต์ จะพบว่า ไม่มีมหาวรรณกรรมหนึ่งเดียวที่จะกำหนดว่าสงกรานต์ต้องมีความหมายหรือวิธีปฏิบัติอย่างไร แต่กลับมีเรื่องเล่าย่อย ๆ มากมายเกี่ยวกับสงกรานต์ เช่น เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ ที่มองสงกรานต์เป็นพิธีพราหมณ์ที่รับเข้ามาในราชสำนักแล้วเผยแพร่สู่ประชาชนผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นเมือง เรื่องเล่าทางศาสนา ที่มองสงกรานต์ในมิติของการทำบุญใหญ่ประจำปีและการเริ่มต้นทำความดีใหม่อีกครั้ง

เรื่องเล่าของรัฐที่ส่งเสริมภาพลักษณ์สงกรานต์ว่า เป็นมรดกวัฒนธรรมร่วมของชาติที่งดงามและควรภาคภูมิใจ (ดังเห็นได้จากการผลักดันขึ้นทะเบียนมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของยูเนสโก-Bangkokbiznews, 2566) เรื่องเล่าของภาคธุรกิจท่องเที่ยวที่ประชาสัมพันธ์สงกรานต์ว่า เป็นเทศกาลแห่งความสนุกสนานสุดเหวี่ยงที่นักท่องเที่ยวต้องมาสัมผัส (Water Festival) และเรื่องเล่าของคนรุ่นใหม่ที่มีมุมมองสงกรานต์เป็นพื้นที่แห่งการปลดปล่อยความเครียดและสร้างสีสันกับเพื่อนฝูง เป็นต้น เรื่องเล่าเหล่านี้ล้วนมีความจริงของตนเอง และต่างแข่งขันต่อรองกันเพื่อช่วงชิงวาทกรรมหลักของสงกรานต์ในสังคมไทย ผลลัพธ์ คือ ความหมายของสงกรานต์กลายเป็นสิ่งเลื่อนไหล (Fluid) ไม่มีแกนกลางตายตัว หากขึ้นอยู่กับมุมมองของผู้เล่าและผู้ฟังแต่ละกลุ่ม เช่น คนเฒ่าคนแก่ในชนบทอาจบอกว่า สงกรานต์ คือ เวลาทำบุญรดน้ำดำหัว แต่คนเมืองรุ่นใหม่อาจมองว่าสงกรานต์ คือ ปาร์ตี้โพล และวันหยุดชิลล์เสียมากกว่า ทั้งสองมุมมองนี้ไม่ผิดหรือถูกอย่างสมบูรณ์ หากแต่สะท้อนภาวะหลังสมัยใหม่ที่วาทกรรมเล็ก ๆ ของกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาล้มล้างหรือท้าทายวาทกรรมหลักเดิมที่เคยผูกขาดความหมายของประเพณีไว้

นอกจากนี้ มิเชล ฟูโกต์ (Foucault (1980) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส เจ้าของทฤษฎีวาทกรรม/อำนาจ ได้ชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่สังคมยึดถือว่า เป็นความจริงหรือความรู้ แท้จริงแล้วถูกกำหนดขึ้นโดยระบบวาทกรรมที่โยงใยกับอำนาจบางอย่าง วาทกรรมในที่นี้หมายถึง วิธีพูด วิธีคิด กรอบความหมาย ที่สถาปนาขึ้นจนผู้คนเชื่อว่าเป็นธรรมดา/จริง และวาทกรรมเหล่านี้มักทำหน้าที่รับใช้หรือรักษาโครงสร้างอำนาจในสังคมโดยไม่รู้ตัว ในกรณีสงกรานต์ เมื่อพิธีวิถีที่สงกรานต์ถูกพูดถึงและจัดการ จะพบการช่วงชิงทางวาทกรรมระหว่างกลุ่มอำนาจต่าง ๆ เช่น รัฐและหน่วยงานวัฒนธรรมสร้างวาทกรรมว่า สงกรานต์ คือ มรดกของชาติที่ต้องอนุรักษ์และนำเสนอภาพที่ดึงดูดสายตาชาวโลก วาทกรรมนี้สะท้อนอำนาจรัฐที่ต้องการควบคุมภาพลักษณ์และนิยามความเป็นไทย โดยกำกับกำชับการจัดงานสงกรานต์ให้อยู่ในกรอบสงกรานต์วิถีไทย เช่น รมรณรงค์แต่งไทย เล่นน้ำอย่างสุภาพ ไม่ไปไม่เปลือย ไม่ดื่มสุรา ฯลฯ ในขณะที่ภาคธุรกิจและสื่อก็มีวาทกรรมของตนที่ส่งเสริมสงกรานต์ในมิติการค้าและบันเทิง เช่น การจัดงานสงกรานต์ถนนข้าวสารหรือสี่ลมที่มีดนตรีและเครื่องดื่ม

ผู้สนับสนุนทางการค้าแฝงอยู่มากมาย วากรรมแบบนี้ถูกขับเคลื่อนโดยอำนาจตลาดและทุน ซึ่งบางครั้งขัดแย้งกับวาทกรรมอนุรักษ์ของรัฐ (เช่น การเล่นน้ำแบบเปียกโชก ปาร์ตี้โฟมอาจถูกมองว่าไม่สำรวม) กรณีนี้แสดงให้เห็นการปะทะกันของวาทกรรมในเทศกาลสงกรานต์ระหว่างฝ่ายอนุรักษ์ศีลธรรมกับฝ่ายสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล ซึ่งแต่ละฝ่ายก็ใช้อำนาจผ่านกลไกรัฐและสื่อในการกำหนดกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานของการเฉลิมฉลองสงกรานต์ในรูปแบบที่ตนเห็นว่า ถูกต้อง

2. การเปลี่ยนผ่านสู่ภาวะจำลอง (Hyperreality) และสินค้าวัฒนธรรม (Commodification) ตามแนวคิดของโบดริยาร์ด (Baudrillard, 1994) สังคมยุคหลังสมัยใหม่คือยุคของภาวะจำลอง ที่ซึ่งภาพจำลอง (Simulacra) เข้ามาแทนที่ความจริงดั้งเดิม สงกรานต์ได้ถูกผลิตซ้ำผ่านสื่อและการท่องเที่ยวจนเกิดเป็นภาพจำลองของความสุขสนุกสนานที่ดูเหมือนจะจริงยิ่งกว่าความหมายดั้งเดิมเสียอีก ผู้คนเข้าร่วมสงกรานต์เพื่อที่จะได้เป็นส่วนหนึ่งของภาพจำลองนั้น ๆ การเล่นน้ำอย่างบ้าคลั่ง การมีป็นฉัดน้ำแรงดันสูง และการเข้าร่วมอีเวนต์ขนาดใหญ่ กลายเป็นสิ่งยืนยันการได้สัมผัสประสบการณ์สงกรานต์ที่แท้จริงในยุคสมัยนี้

พร้อมกันนี้ ประเพณีได้ถูกแปรสภาพให้เป็นสินค้าวัฒนธรรม (Cultural Commodification) อย่างเต็มรูปแบบ ตั้งแต่ป็นฉัดน้ำ เสื้อลายดอก ของกันน้ำ จนถึงแฟ็กเกจทัวร์และบัตรเข้าชมงานอีเวนต์ คุณค่าทางจิตวิญญาณถูกลดทอนลงเหลือเพียงคุณค่าทางการตลาด

สงกรานต์ดั้งเดิมเป็นเทศกาลแห่งการให้พร ก็ถูกสร้างใหม่ให้เป็นฉบับเกมสาดน้ำในโลกจริงเพื่อสนองตลาดนักท่องเที่ยว กล่าวคือ แง่มุมพิธีกรรมเชิงบุญถูกลดทอน เหลือแต่เปลือกนอกของความสุขเร้าใจที่ขายได้ และทั้งภาครัฐกับเอกชนก็กำลังแข่งขันกันสร้างสรรค์ความบันเทิงเชิงสงกรานต์ในระดับที่เหลือเชื่อยิ่งขึ้นทุกปี ปรากฏการณ์นี้สะท้อนแนวคิดของโบดริยาร์ดโดยตรง คือ เกิดสถานะที่ภาพแทนของสงกรานต์ (เทศกาลสาดน้ำสนุกสนาน) ได้กลายเป็นความจริงหลักที่ผู้คนรับรู้ จนความจริงเดิมเรื่องเทศกาลทำบุญขอพร กลับถูกลดความสำคัญลงไป คล้ายกับสังคมตะวันตกที่โบดริยาร์ดกล่าวไว้ว่า ได้กลายเป็นสังคมแห่งการแสดง (Society of the Spectacle) ที่ความหมายอยู่ในการแสดงภาพแทนความจริง (Baudrillard, 1994)

อย่างไรก็ตาม ปรัชญาโพสต์โมเดิร์นไม่ได้มองการเลื่อนไหลของความหมายและการจำลองเชิงวัฒนธรรมในเชิงลบเท่านั้น หากยังเปิดพื้นที่ให้เราเห็น โอกาสของวัฒนธรรมแบบไฮบริด (Hybrid Culture) ที่ผสมผสานองค์ประกอบดั้งเดิมเข้ากับสมัยใหม่ได้อย่างสร้างสรรค์ ในกรณีสงกรานต์อาจมองว่า สิ่งที่เกิดขึ้นคือการปรับตัวของประเพณีให้เข้ากับบริบทใหม่ ในแบบที่ยังธำรงสาระบางอย่างไว้ขณะเดียวกันก็เสริมมิติใหม่เข้าไป เช่น การที่คนหนุ่มสาวร่วมกันแต่งกายพื้นเมืองในงานสงกรานต์ถนนสายหลัก เล่นสาดน้ำด้วยอุปกรณ์ทันสมัยท่ามกลางเสียงเพลงอีดีเอ็ม (EDM) หรือดนตรีอิเล็กทรอนิกส์แดนซ์ (Electronic Dance Music) สิ่งนี้อาจถูกมองว่า เป็น Postmodern Pastiche คือ การปะติดปะต่อองค์ประกอบหลากหลายเข้าด้วยกันอย่างสนุกสนาน แต่ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างอัตลักษณ์แบบใหม่ที่ยอมรับความหลากหลายและความเปลี่ยนแปลง ผสานอดีตเข้ากับปัจจุบันได้อย่างยืดหยุ่น ไม่เคร่งตายตัว แน่นอนว่า ในสายตาของคนบางกลุ่มวัฒนธรรมแบบไฮบริดเช่นนี้อาจดูไม่บริสุทธิ์หรือผิดเพี้ยน แต่ในสายตาของปรัชญาโพสต์โมเดิร์นสะท้อนความจริงที่ว่า ทุกวัฒนธรรมต่างก็ถูกประดิษฐ์สร้างและผสมผสานมาตั้งแต่ต้น ไม่เคยมีวัฒนธรรมใดที่นิ่งสนิทหรือ

โดดเด่นจากอิทธิพลภายนอก ดังนั้น สงกรานต์ยุคใหม่จึงเป็นเพียงบทตอนล่าสุดของพัฒนาการวัฒนธรรมที่สามารถฉวยใช้เพื่อสร้างความหมายใหม่ ๆ และต่อรองอำนาจเชิงวัฒนธรรมในสังคมร่วมสมัยได้

3. วาทกรรมและการเมืองเชิงอัตลักษณ์ (Discourse and Identity Politics) สงกรานต์กลายเป็นสมรภูมิของการต่อสู้เชิงวาทกรรมอย่างชัดเจน รัฐและหน่วยงานทางวัฒนธรรมพยายามสถาปनावาทกรรมสงกรานต์วิถีไทยหรือสงกรานต์สร้างสรรค์เพื่อควบคุมและนำเสนอภาพลักษณ์ของความเป็นไทยที่สุภาพเรียบร้อยและงดงามสู่สายตาโลก การรณรงค์ให้แต่งกายมิดชิดและเล่นน้ำอย่างประหยัด คือ ตัวอย่างของการใช้อำนาจผ่านวาทกรรม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2555: 125-130) ในทางกลับกัน พื้นที่อย่างถนนข้าวสาร ถนนสีลม หรือเมืองใหญ่อื่น ๆ ได้กลายเป็นการแสดงออกถึงการต่อรองและท้าทายวาทกรรมหลักของรัฐ พื้นที่เหล่านี้สร้างความหมายของสงกรานต์ในแบบของตนเองที่เน้นการปลดปล่อย ความเท่าเทียม และการแสดงออกทางอัตลักษณ์ที่หลากหลาย เช่น การเป็นพื้นที่ปลอดภัยของกลุ่ม LGBTQ+ ในการเฉลิมฉลองซึ่งเป็นเรื่องเล่าชายขอบที่ดำรงอยู่คู่ขนานไปกับเรื่องเล่าของรัฐ

ภาพ 2 กระทรวงวัฒนธรรมจัดสงกรานต์ชูความเท่าเทียม LGBTQ+ (Springnews, 2567)

ภาพ 3 อสังการสงกรานต์ 2567 รวมภาพขบวนพาเหรด LGBTQ+ สร้างสีสันให้ถนนสีลม (PPTV Online, 2567)

องค์ความรู้ใหม่

ภาพ 4 พุทธปรัชญาปะทะสังสรรค์โพสต์โมเดิร์น-มิติใหม่ในการเข้าใจสงกรานต์ไทย

จากการวิเคราะห์ข้างต้น จะเห็นว่า กรอบคิดของพุทธปรัชญาและปรัชญาโพสต์โมเดิร์นต่างให้แง่มุมที่มีคุณค่าในการทำความเข้าใจประเพณีสงกรานต์ไทยร่วมสมัย พุทธปรัชญาสอนให้ตระหนักถึงความจริงของโลกว่า ทุกสิ่งล้วนไม่เที่ยง-อนิจจัง การเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดาจึงไม่ควรยึดติดถือมั่นเกินไป-อนัตตา มิฉะนั้นจะก่อทุกข์แก่ตน-ทุกขัง (สุนทร ธีร รัชชี, 2552: 42-46) หากนำมาใช้กับกรณีสงกรานต์ ก็หมายความว่าต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงของประเพณีนี้ตามกาลเวลาอย่างมีสติ เปิดใจกว้างต่อรูปแบบใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นโดยไม่ยึดติดกับภาพอุดมคติในอดีตจนเกินไป พร้อมทั้งมุ่งรักษาเจตนารมณ์อันดีงามที่เป็นแก่นแท้ เช่น ความกตัญญูต่อบุพการี ความเอื้อเฟื้อ และความรื่นเริงร่วมกันในชุมชน ซึ่งเป็นคุณค่าที่สงกรานต์หล่อหลอมสังคมไทยมายาวนาน การมีท่าทีแบบมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) นี้จะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างรุ่นหรือระหว่างกลุ่มที่มองสงกรานต์ต่างมุม และทำให้ประเพณีสามารถดำรงอยู่ต่อไปอย่างราบรื่นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก การศึกษาประเพณีสงกรานต์ผ่านสองกรอบคิดที่ดูแตกต่างกันอย่างพุทธปรัชญาและปรัชญาโพสต์โมเดิร์นได้เผยให้เห็นภาพความซับซ้อนของวัฒนธรรมไทยร่วมสมัยได้อย่างมีมิติ สงกรานต์ไม่ได้เป็นเพียงประเพณีที่เสื่อมลงหรือพัฒนาขึ้น หากแต่ดำรงอยู่ในสภาวะของการปะทะสังสรรค์ (Confluence) และการ

ต่อรองความหมายอย่างไม่สิ้นสุด รากฐานทางพุทธปรัชญา ยังคงทำหน้าที่เป็นต้นทุนทางความหมายและเป็นเรื่องเล่ามหากาพย์ที่คนในสังคมยังคงอ้างอิงถึง แม้จะไม่ได้ยึดถืออย่างเคร่งครัดดังเดิม ในขณะที่สภาวะหลังสมัยใหม่ได้เข้ามาเปิดโปงให้เห็นการแตกสลายของความหมายนั้น พร้อมกับการเกิดขึ้นของความหมายใหม่ ๆ ที่ถูกขับเคลื่อนโดยพลังของทุนนิยม สื่อและการเมืองเชิงอัตลักษณ์

สงกรานต์ในปัจจุบันจึงมีลักษณะเป็นตัวบทที่สามารถอ่านและตีความได้หลายชั้น หลายระดับ และมีความหมายใดความหมายหนึ่งสามารถอ้างอิงสิทธิ์ในความชอบธรรมได้อย่างสมบูรณ์อีกต่อไป การทำความเข้าใจปรากฏการณ์นี้จึงไม่ต่างไปจากการทำความเข้าใจพลวัตของสังคมไทยที่กำลังแหวกว่ายอยู่ท่ามกลางกระแสธารแห่งประเพณีและคลื่นลมแห่งโลกาภิวัตน์ไปพร้อม ๆ กัน เมื่อผสานสองมุมมองเข้าด้วยกันจะได้กรอบคิดเชิงวิพากษ์แบบองค์รวม ในการมองสงกรานต์ไทย กล่าวคือ มุมมองแบบพุทธทำให้เข้าใจและยอมรับธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลง ลดทิวศมย์ยึดมั่น ถือเป็นหลักเมตตาธรรมในการอยู่ร่วม ขณะที่มุมมองแบบโพสต์โมเดิร์นทำให้ไม่หลงติดอยู่กับภาพลวงหรือวาทกรรมที่ครอบงำ เปิดโอกาสให้ตั้งคำถามและสร้างความหมายใหม่ที่หลากหลายครอบคลุมยิ่งขึ้น ในการจัดงานสงกรานต์นับจากนี้ หากผู้กำหนดนโยบายและผู้ร่วมงานนำทัศนะทั้งสองนี้มาใช้อย่างสมดุล อาจเห็นแนวทางที่ประสานประเพณีดั้งเดิมเข้ากับนวัตกรรมสมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน เคารพทั้งคุณค่าเก่าและความต้องการใหม่ ๆ ของคนรุ่นหลัง ตลอดจนใช้เทศกาลนี้เป็นพื้นที่สร้างสรรค์ในการเยียวยาสังคม (เช่น กิจกรรมจิตอาสาช่วงสงกรานต์) และกระชับความเข้าใจระหว่างกลุ่มคนที่หลากหลาย แทนที่จะปล่อยให้สงกรานต์กลายเป็นแหล่งของความขัดแย้งแตกแยกเท่านั้น

สรุป

ประเพณีสงกรานต์ไทยในโลกปัจจุบันสามารถทำความเข้าใจได้ลึกซึ้งขึ้นผ่านการสนทนาระหว่างภูมิปัญญาตะวันออกแบบพุทธปรัชญาและทฤษฎีวิพากษ์ตะวันตกแบบโพสต์โมเดิร์น พุทธปรัชญาเตือนสติเรื่องความไม่เที่ยงของเทศกาลและให้ยึดถือคุณธรรมเป็นหลัก ส่วนปรัชญาโพสต์โมเดิร์นกระตุ้นให้ตั้งคำถามและมองเห็นการช่วงชิงความหมายที่ดำเนินอยู่ หากนำทั้งสองด้านมาผนวกรวมกันก็จะเห็นภาพสงกรานต์ไทยร่วมสมัยที่ทั้งยืดหยุ่นและลึกซึ้ง ยึดหยุ่นพอที่จะปรับตามยุคได้โดยไม่สูญเสียแก่น และลึกซึ้งพอที่จะสะท้อนปัญหาและพลังของผู้คนในสังคมที่ร่วมกันกำหนดความหมายของวัฒนธรรม จึงจะสามารถเฉลิมฉลองสงกรานต์ได้อย่างสนุกกลมกล่อมและมีความหมาย ไม่ว่ากระแสสังคมและกาลเวลาจะพัดพาเทศกาลนี้ไปในทิศทางใดก็ตาม

เอกสารอ้างอิง

- กรมประชาสัมพันธ์. (3 กุมภาพันธ์ 2567). "ยูเนสโก" มอบประกาศนียบัตร Certificate 'สงกรานต์ในประเทศไทย' ประเพณีสงกรานต์ เป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติอย่างเป็นทางการ. สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2567, จาก <https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/9/iid/256448>
- สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์. (2528). *ประเพณีและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

- สมบัติ พลายน้อย (2543). *ตรุษสงกรานต์: ประวัติความเป็นมาของปีใหม่ไทยสมัยต่าง ๆ*. กรุงเทพมหานคร: น้าฝน.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2533). *สงกรานต์*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ และคณะ. (2559). *สาดน้ำสงกรานต์วัฒนธรรมร่วมรากเอเชีย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สุนทร ณ รังษี (2552). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2553). *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2555). *คิดอย่างมิเชล ฟูโกต์ คิดอย่างวิพากษ์: จากวาทกรรมของอัตบุคคลถึงจุดเปลี่ยนของอัตตา*, พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Bangkokbiznews. (6 ธันวาคม 2566). ยูเนสโก ประกาศขึ้นทะเบียน 'สงกรานต์ไทย' มรดกทางวัฒนธรรมจับต้องไม่ได้. สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2567, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/health/social/1102309>
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation*. Glaser, S. F. (trans.). Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. New York: Vintage Books.
- Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Bennington, G, et al. (trans.). Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- PPTV Online. (14 เมษายน 2567). *อลังการ! สงกรานต์ 2567 รวมภาพขบวนพาเหรด LGBTQ+ สร้างสีสันให้ถนนสีลม*. สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2567, จาก <https://www.pptvhd36.com/news/สังคม/221624>
- Springnews. (14 เมษายน 2567). *"กระทรวงวัฒนธรรม" จัดสงกรานต์สีลม 13-14 เม.ย. ชูซอฟทาวเวอร์ "เมืองแห่งเทศกาลโลก" พร้อมยกระดับความเท่าเทียมทางเพศประกวดเทพีสงกรานต์และพาเหรด LGBTQ+*. สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2567, จาก <https://www.springnews.co.th/news/hot-issue/849499>